

STYRK SPROGET

En guide til at
løfte fagligheden
for tosprogede
børn i dagtilbud

MINISTERIET FOR
BØRN, UNDERVISNING
OG LIGESTILLING
STYRELSEN FOR
UNDERVISNING OG KVALITET

LÆRINGS
KONSULENTERNE

Intro

- 3** Forord
- 4** Derfor skal vi styrke sproget
- 5** Styrk sproget med en målrettet indsats
- 6** Sådan bruger I guiden

Kapitel 1: Det ved vi virker

- 10** Det ved vi virker: Sprog og faglighed
- 14** Det ved vi virker: Ledelse og organisering
- 16** Det ved vi virker: Forældresamarbejde
- 18** Det ved vi virker: Trivsel og alsidig udvikling
- 20** Det ved vi virker: Overgange og sammenhæng

Kapitel 2: Skab forandring

- 26** Sådan skaber I den ønskede forandring – og styrker sproget
- 29** Forandringsmodellen kort fortalt
- 30** Udpeg koordinator og arbejdsgruppe
- 30** Analyse – hvad er jeres udgangspunkt?
- 32** Målsætning – hvor vil I gerne nå hen?
- 37** Fra forandringsmodel til forandring af praksis

Litteratur

- 42** Her kan du læse mere

Styrk sproget – styrk trivsel og læring

SPROGET ER UDGANGSPUNKTET for at kunne udtrykke sig, blive forstået og skabe kontakt. Sproget udvider og nuancerer oplevelser, følelser og erfaringer, og sproget er en forudsætning for at kunne indgå i relationer med andre børn og voksne. Derfor er et veludviklet sprog på mange måder én af de vigtigste forudsætninger for børns trivsel og læring i dagtilbuddet og ikke mindst for at få en god skolegang.

I de første år af et barns liv udgør familien en meget vigtig ramme om en vellykket sprogudvikling. Men det er langt fra alle børn, der får den nødvendige sproglige ballast med hjemmefra. Den gode nyhed er, at pædagogiske aktiviteter af høj kvalitet er en af de vigtigste nøgler til, at alle børn får mulighed for at udvikle et godt sprog.

Det betyder, at det pædagogiske personale i dagtilbud har en central position, når det drejer sig om at stimulere udviklingen af børnenes sprog. Det handler om hverdagens samtaler med børnene såvel som planlagte aktiviteter og inspirerende sprogmiljøer. Og så handler det om et godt samarbejde mellem dagtilbuddet og familien, så forældrene ved, hvordan de bedst muligt kan understøtte barnets sprogudvikling. For børn, der ikke har dansk som modersmål, kan sproget være en særlig udfordring. Måske hører barnet ikke tilstrækkelig dansk i løbet af en dag, og måske har barnet ikke nok muligheder for selv at øve sig på at tale det danske sprog. Derfor er det helt centralt,

at dagtilbuddet skaber gode rammer for at lytte, tale og lege med sproget.

Der er en række forhold, som understøtter en god sprogudvikling. Det er vigtigt at arbejde med tydelige mål og en systematik, som både det pædagogiske personale, ledelsen og ikke mindst familierne kan genkende, så dagtilbuddene og familien i fællesskab kan styrke børnenes sprog.

Denne guide er et genoptryk af tidligere udgaver. Der er efterspørgsel på guiden, og det er blot ét af mange tegn på, at arbejdet med sprog i dagtilbuddene står højt på dagsordenen. Der er udarbejdet en tilsvarende guide på skole- og fritidsområdet, og det er tanken, at de to guider tilsammen kan understøtte en helhedsorienteret og sammenhængende indsats i arbejdet med at styrke tosprogede børns sprog.

Guiden kan også være et fælles afsæt for kommunale forvaltninger, dagtilbud, fritidstilbud og skoler til at arbejde systematisk og målrettet med tosprogede børn og unges sproglige udvikling.

GOD ARBEJDSLYST

MINISTERIET FOR BØRN, UNDERVISNING OG LIGESTILLING

Derfor skal vi styrke sproget

DENNE guide sætter fokus på, hvordan I som kommune og dagtilbud kan sikre, at vi får livsduelige børn, og hvordan børn på sigt kan klare sig godt i skolen. Læringskonsulenter i Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling ønsker sammen med kommunerne at sætte fokus på at styrke tosprogede børn og unges faglige kompetencer i både dagtilbud, skole og fritidstilbud, så de klarer sig godt gennem uddannelsessystemet.

Vi ved, at læring allerede begynder ved fødslen. Det er et fælles ansvar at sikre dette for alle professionelle voksne, der arbejder i dagplejen, vuggestuer, børnehaver, skoler, fritidstilbud og på ungdomsuddannelser. Derfor skal vi blive endnu bedre til at forny og udvikle den pædagogiske praksis og få alle børn med.

Denne guide tager udgangspunkt i den viden, vi har om, hvad der virker. Guiden sætter fokus på, hvordan I som dagtilbud kan udvikle jeres indsats for tosprogede børn, så vi gennem en fælles indsats kan:

- udfordre alle børn, så de bliver så dygtige, de kan.
- mindske betydningen af social baggrund i forhold til faglige resultater.
- styrke tilliden til dagtilbud med respekt for professionel viden og praksis.

På dagtilbudsområdet er udviklingsprogrammet Fremtidens Dagtilbud igangsat. Målet er, at alle børn i dagtilbud trives og lærer, så meget de kan. Det giver nemlig livsduelige børn, og det ruster børnene til en god skolestart. Vejene til målet er blandt andet systematisk arbejde med pædagogisk didaktik, forældreinvolvering, ledelse og IT.

Undersøgelser viser, at det tager børn et-to år at blive i stand til at kommunikere om dagligdagsting på deres andetsprog, mens det kan tage fem år eller længere at opnå et skolefagligt sprog, der svarer til etsprogede børns¹. For at I som professionelle kan understøtte tosprogede børn bedst i den proces, kræver det en pædagogisk og didaktisk tilgang. Det gælder både, når I planlægger, gennemfører og evaluerer jeres sprogpædagogiske praksis. Dette er også en del af lovkravene til arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

Som pædagogisk personale skal I derfor generelt have fokus på at kvalificere sprogmiljøet i alle børns hverdag. Derudover må I have øje for, hvad der specifikt skal til for, at også tosprogede børn får udbytte af den pædagogiske indsats i dagtilbuddet.

1 Sprogpakken.dk

Styrk Sproget med en målrettet indsats

MÅLET med denne guide er at hjælpe jer til at formulere de udfordringer, I har i jeres dagtilbud for at nå de kommunalt opstillede mål, der handler om tosprogede børn og unge. Samtidig kan guiden hjælpe jer til at sætte få, klare mål, som I kan gøre til en naturlig del af jeres daglige praksis.

Forandringsmodellen bagerst i guiden er tænkt som jeres konkrete plan for arbejdet mod målene. Undervejs henviser vi til eksempler på redskaber på www.emu.dk, som I kan bruge i jeres daglige arbejde.

Ved at udarbejde en plan får I et tydeligt pejlemærke for jeres arbejde med tosprogede børns sproglige udvikling i jeres dagtilbud. Det kan støtte jer i at skabe systematik i arbejdet og hjælpe jer med at reflektere over, hvordan arbejdet kan tænkes sammen med det øvrige pædagogiske arbejde, I laver i hverdagen. Når I skal realisere jeres mål, vil det som regel kræve, at I som professionelle er parate til at justere og udvikle den måde, I løser jeres opgaver på. I skal med andre ord sætte en forandringsproces i gang. Det kan denne guide hjælpe jer med.

HVEM ER TOSPROGEDE BØRN?

VI DEFINERER tosprogede børn som børn, der har et andet modersmål end dansk, og som først ved kontakt med det omgivende samfund lærer dansk.

D

enne guide er ment som en praktisk håndbog med viden og konkrete redskaber. Den kan hjælpe jer med at udvikle kvaliteten af sprogmiljøet for tosprogede børn i jeres dagtilbud. Læringskonsulenterne, som står bag guiden, kan både tilbyde formidling af forskningsbaseret viden og en række redskaber samt en systematik, som kan hjælpe jer gennem arbejdet.

Der er to guider med fokus på tosprogede børns sprogudvikling. Formålet med guiderne er at skabe øget sammenhæng i børnenes liv og læring i dagtilbud, skole og fritidstilbud med særligt fokus på sprog. Guiden til dagtilbud kan støtte jer som professionelle i at skabe systematik og helhed i den pædagogiske indsats med tosprogede børn.

Kapitel 1 i guiden giver jer et kort indblik i den nyeste viden fra forskningen om, hvad der virker i arbejdet med tosprogede børn.

Kapitlet er inddelt i fem afsnit med hver deres indsatsområde:

- Sprog og faglighed
- Ledelse og organisering
- Forældresamarbejde
- Trivsel og alsidig udvikling
- Overgange og sammenhæng.

I kapitel 2 fokuserer vi på, hvordan I kan gribe arbejdet an i praksis i jeres hverdag ved hjælp af blandt andet en forandringsmodel og tip til evaluering og refleksion.

Det ved vi virker

I de kommende fem afsnit kan du læse uddrag af den viden, vi har, om hvordan vi bedst styrker tosprogede børns faglighed. De fem afsnit tager udgangspunkt i de fem indsatsområder, som læringskonsulenterne fokuserer på: sprog og faglighed, ledelse og organisering, forældresamarbejde, trivsel og alsidig udvikling samt overgang til fritidstilbud og skole.

I hvert af de fem afsnit beskriver vi centrale indsigter, der bygger på praksisnær viden om, hvordan vi styrker tosprogede børns muligheder, og hvad der er vigtigt at fokusere på som professionel. Under hvert indsatsområde finder I en række refleksionsspørgsmål, som I kan bruge til at kortlægge udfordringer og opstille mål i netop jeres dagtilbud. Der er tale om korte opsummerende afsnit, der skal skabe overblik og inspirere til at søge mere viden. Alle afsnit har tydelige litteraturhenvísninger, så det er let at finde mere information om de pågældende emner. Bagerst i guiden finder I desuden en litteraturliste, der er opdelt efter de fem indsatsområder.

Det ved vi virker: Sprog og faglighed

FORSKNINGEN viser, at det tager længere tid at tilegne sig to sprog end et sprog. Vi kan derfor forvente, at de dansksproglige kompetencer hos et tosproget barn i dagtilbud ikke er på niveau med det etsprogede barns. Men dette indikerer ikke i sig selv, at barnet har sproglige problemer.

Uanset om børn skal lære et eller flere sprog, lærer de primært sprog fra voksne via implicite læringsstrategier. Et godt sprogmiljø er vigtigt for børns muligheder for at tilegne sig sproget. Når I vil skabe sprogmiljøer af høj kvalitet, er de voksnes måder at bruge sproget på i hverdagens samtaler og aktiviteter helt afgørende.

HVAD ER ET GODT SPROGMILJØ?

SPROGMILJØET er en betegnelse for de sproglige påvirkninger, som et barn får fra sine omgivelser. I dagtilbud skal sprogmiljøet lede til sproglig læring hos barnet. Læringen foregår i pædagogisk tilrettelagte rammer. Et godt sprogmiljø tilrettelægges med afsæt i barnets sproglige kunnen, nysgerrighed og interesse.

Sådan kan pædagoger styrke sproget hos børn

Sprogstimulerende aktiviteter af høj kvalitet er kendetegnet ved, at pædagogerne:

- taler med barnet og stiller uddybende spørgsmål til barnet i samtalen.
- fanger børnenes interesse og inddrager dem i gensidige, vedkommende og udfordrende dialoger.
- anvender et rigt og nuanceret sprog og opmuntrer til, at barnet bruger sproget udtryksfuldt.
- bruger aktuelle begivenheder til at få en bredere betydning af forskellige begreber i spil sprogligt.
- sørger for, at børnene har adgang til sprogudviklende materiale som for eksempel eventyrkasser, fakta- og fantasibøger, spil og computere².

International forskning peger på, hvilke indsatser, strategier og aktiviteter der er mest effektive i forhold til at udvikle og understøtte børns sprog. Det gælder både for sprogligt velfungerende børn og børn med sproglige udfordringer, herunder børn, der skal tilegne sig flere sprog. Her spiller tre indsatser en nøglerolle: dialogisk læsning, understøttende sprogstrategier og tematisk sprogarbejde. Disse beskrives i de kommende afsnit.

² Sheridan et al. 2010

Dialogisk læsning

Den sprogindsats, som er bedst undersøgt og er mest effektiv i forhold til at udvikle og understøtte børns sprog, er dialogisk læsning. Dialogisk læsning betyder, at pædagogen læser på en måde, som inviterer barnet til at byde ind sprogligt, mens man læser. I dialogisk læsning bruger pædagogen understøttende sprogstrategier. Strategierne anvendes både før, under og efter læsningen.

Dialogisk læsning er mest effektiv i forhold til at understøtte børnenes talesproglige kompetencer men kan også forbedre barnets skriftsprogs-koncepter, hvis pædagogen refererer eksplicit til det skriftlige, mens der læses. For eksempel kan pædagogen gøre opmærksom på læseretningen ved at pege på ordene. Pædagogen kan også gøre barnet opmærksom på tekst, der står med meget små bogstaver og forklare, at det for eksempel kan være, fordi personerne i fortællingen hvisker.

SÅDAN STYRKER I BEDST SPROGET

IS/ÆR TRE indsatser er effektive, når I skal arbejde med at understøtte tosprogede børn i at lære dansk:

- dialogisk læsning, hvor den voksne og barnet taler sammen, om det de læser.
- understøttende sprogstrategier, som den voksne bruger i kommunikationen med barnet i alle situationer i hverdagen.
- tematisk sprogarbejde, hvor den voksne strukturerer sprogarbejdet målrettet og systematisk.

Disse tre indsatser og forskningen bag dem er beskrevet i Sprogpakken. Læs mere på Sprogpakken.dk

SPROGPAKKEN

SPROGPAKKEN er et efteruddannelsesprogram med fokus på at styrke børns sprog. I 2011 og 2012 blev Sprogpakken tilbudt alle danske kommuner. 7000 pædagoger har gennemgået efteruddannelsesforløbet i at styrke børns sprog i dagtilbud og i familien.

Viden og materiale fra Sprogpakken, som mange dagtilbud allerede kender, kan med fordel integreres i Styrk Sproget-indsatserne for tosprogede børn. Se www.sprogpakken.dk

Understøttende sprogstrategier

Børns sproglige kompetencer bliver styrket, når den voksne reflekterer og med didaktiske overvejelser bruger understøttende sprogstrategier i hverdagens aktiviteter og samtaler.

De vigtigste strategier er:

- følg barnets interesse.
- brug åbne spørgsmål.
- vent på barnets svar.
- fortolk og udvid, hvad barnet siger.
- hjælp barnet med at sætte ord på.
- forklar de ord, som barnet ikke kender i forvejen.
- relater til noget, barnet kender.
- udnyt de sproglige kompetencer, som barnet har i forvejen (herunder barnets modersmål).

- ret ikke barnets fejl direkte.
- leg med sproget, når det er muligt.

Når den voksne konstant er opmærksom på at bruge ovenstående strategier, inddrages barnet aktivt på en meningsfuld måde i samtalerne. Børn med flere sprog har i højere grad brug for mange hverdagssamtaler af denne type med voksne.

Tematisk sprogarbejde

En tredje indsats, som forskningen viser virker, er tematisk sprogarbejde. Når man arbejder med tematisk sprogarbejde, tager man afsæt i et tema. Det kan være en gruppe af børn i dagtilbuddet, der er optaget af vulkanudbrud og flodbølger. Med udgangspunkt i børnenes interesse planlægger det pædagogiske personale at arbejde med temaet og sætter konkrete mål for det sproglige arbejde. Et mål kunne være tilegnelse af ordforråd, begreber og vendinger i forhold til temaet. Det pædagogiske personale vælger derpå nogle fokusord, der skal arbejdes med i forløbet sammen med børnene. Der kan arbejdes med såvel implicitte som eksplicitte læringsstrategier. Ved som pædagog at have fokus på de understøttende sprogstrategier, kan man sætte fokus på de impli-

citte læringsstrategier ved for eksempel at understøtte og udvide den dialog, man har med barnet i for eksempel garderoben eller på legepladsen. Arbejdet med at inddrage fokusord giver gode muligheder for at arbejde eksplicit med sprog, og gøre det tydeligt for barnet, hvad det skal lære, for eksempel nye ord.

I planlægningsfasen overvejer I, hvordan forløbet kan dokumenteres og evalueres. I vælger dokumentationsmetode og formulerer evalueringsspørgsmål. Det indsamlede dokumentationsmateriale skal kunne give svarene på evalueringsspørgsmålene, som besvares efter forløbet. I eksemplet med børnene og vulkanudbruddene kunne dokumentationsmaterialet for eksempel være jeres iagttagelser på legepladsen, hvor I hører børnene bruge nogle af fokusordene i deres leg. Dette beskriver I efterfølgende i en læringshistorie. Se mere om det på www.emu.dk.

Formålet med det strukturerede tematiske sprogarbejde er at give barnet flere sammenhængende oplevelser, hvor barnet præsenteres for det samme sproglige indhold i forskellig sammenhæng. Samtidig kan man give barnet nogle eksplicitte læringsstrategier, der gør læringsmålet med aktiviteten klart for barnet. I eksemplet fra før med vulkanemaet kunne det være, at børnene selv er med til at udvælge fokusordene, når de planlægger forløbet sammen med pædagogen. Børnene og pædagogen læser bøger om emnet og taler om de ord, de møder, som de ikke kender. På den baggrund

REFLEKSIONSPØRGSMAÅL

SPROG OG FAGLIGHED

- Hvordan bruger I systematisk de understøttende sprogstrategier i jeres samtaler med børnene i hverdagen?
- Hvordan indgår dialogisk læsning og tematisk sprogarbejde i jeres arbejde med temaet sprog i de pædagogiske læreplaner?
- Hvilke kompetencer og redskaber har I til at anvende de tre indsatser i jeres arbejde?
- Hvilke kompetencer og redskaber har I brug for til at dokumentere og evaluere børnenes sproglige udbytte af jeres aktiviteter?
- Hvilke strategier har I for differentiering af de sprogstimulerende aktiviteter, der imødekommer de tosprogede børns forskellige behov?

vælger de i fællesskab de ord, de synes er vigtige at kunne. Pædagogen er gennem hele forløbet opmærksom på fokusordene og sikrer, at børnene møder ordene i forskellige sammenhænge. I nogle tilfælde kan pædagogen gøre børnene opmærksomme på, at her bruges et af fokusordene.

Det ved vi virker: Ledelse og organisering

DAGTILBUD af høj kvalitet understøtter børns læring herunder deres sprogtilegnelse, kognitive kompetencer og deres selvværd. Dagtilbudsleders primære rolle i dagligdagen er at udvikle dagtilbuddets kvalitet, så alle børn lærer så meget, de kan. To vigtige ledelsesværktøjer er at sætte strategiske mål, som viser retning for kvalitetsudviklingen af den pædagogiske praksis samt at sikre, at der sættes ambitiøse læringsmål for børnene i arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

Pædagogisk ledelse af høj kvalitet

Forskningen, i hvad der kendetegner pædagogisk ledelse af høj kvalitet, peger på særligt fire områder, der virker⁴:

- Ledelse, som viser retning og sætter ambitiøse og klare mål for børnenes trivsel og læring.
- Ledelse, der involverer sig i planlægning, organisering og evaluering af den pædagogiske praksis.
- Ledelse, der sikrer fagligt dygtige pædagoger.
- Ledelse, der fremmer en faglig kultur. Det kan for eksempel være ved at understøtte samarbejde og sparring om børnenes trivsel og læring blandt medarbejderne.

Organisering og struktur er vigtigt

Organiseringen og strukturen i jeres dagtilbud har stor betydning for kvaliteten af det sproglige læringsmiljø. Børn lærer for eksempel bedre i mindre grupper sammen med erfarne pædagoger. Det giver børn og voksne mulighed for nærværende samtaler, hvor kommunikationen er præget af følelsesmæssig nærhed, åbenhed og en grundlæggende respekt for børnene.

³ Sheridan, Pramling & Samuelson 2010

⁴ Hattie 2009; Melhuish 2008; Nielsen & Nygaard 2009

FRA LÆREPLAN TIL PRAKSIS

DET ER en vigtig ledelsesmæssig opgave at sikre, at de sproglige mål for børns læring, som opstilles i forbindelse med arbejdet med de pædagogiske læreplaner, kan omsættes i den daglige praksis³. Den sprogpædagogiske praksis skal med andre ord afspejle intentionerne i de pædagogiske læreplaner. Alle dagtilbud skal arbejde med læringsmål for læreplanstemaet sprog. Valg af læringsmål skal også tage udgangspunkt i tosprogede børns dansksproglige læringsforudsætninger, og der skal være en tydelig sammenhæng mellem læreplanens mål og den måde, den sprogpædagogiske praksis tilrettelægges.

REFLEKSIONSPØRGSMAÅL

LEDELSE OG ORGANISERING

- Hvilke sproglige læringsmål har I opstillet for tosprogede børn, og hvordan tager de afsæt i børnenes dansksproglige læringsforudsætninger?
- Hvordan sikrer I som ledelse, at der følges systematisk op på udvikling mod disse læringsmål?
- Hvad gør I allerede for at give medarbejderne sprogpædagogisk og didaktisk inspiration – og hvad kunne I gøre bedre?
- Hvordan tilgodeser jeres struktur og organisering i dagtilbuddet et sprogligt læringsmiljø af høj kvalitet for tosprogede børn?
- Hvordan bruger I resourcepersoner – for eksempel sprogvejleder og sprogpædagog? Hvordan indgår de i praksis, og kunne resourcepersonernes viden udnyttes bedre?

Det ved vi virker: Forældresamarbejde

IFØLGE dagtilbudsloven skal dagtilbud i samarbejde med forældrene give børn omsorg og understøtte det enkelte barns alsidige udvikling og selvverd samt bidrage til, at børn får en god og tryk opvækst. Forskning viser, at forældreinddragelse, forældrenes forventninger til dagtilbuddet samt en ligeværdig dialog mellem det pædagogiske personale og forældrene har betydning for barnets læring.

Tal om forventninger

En del tosprogede forældre har ikke erfaringer med hverdagen i et dagtilbud. Det er derfor en god ide at invitere forældrene til et opstartsmøde, hvor det pædagogiske personale fortæller, hvordan man arbejder med børnene, og hvilke forventninger dagtilbuddet har til samarbejdet med forældrene. På samme måde kan forældrene fortælle, hvilke forventninger de har til det pædagogiske personale og dagtilbuddet. Det er også en god ide at invitere forældrene ind i jeres hverdagspraksis, så de kan se, hvordan det hele foregår.

I dialogen med tosprogede forældre er det vigtigt, at det pædagogiske personale ser forældrene som en ressource både som forældre og i forhold til de forskellige aktiviteter i dagtilbuddet, hvor man forventer, at forældrene bidrager⁵. For at styrke den ligeværdige dialog med forældrene, kan der med fordel inddrages en tolk i samtalerne. Ligeledes kan skriftligt materiale fra dagtilbuddet oversættes

til relevante sprog, hvis der er behov for det i forældregruppen.

Forældrene skal være med

I de dagtilbud, som inddrager forældrene aktivt, er børnenes intellektuelle udvikling bedre end i de dagtilbud, som kun inddrager forældrene lidt. Som dagtilbud kan I for eksempel inddrage forældrene ved at fortælle om, hvordan barnet bliver stimuleret gennem leg, læsning af bøger og hverdagssamtaler. Det kan give forældrene en forståelse af, hvordan I i fællesskab kan skabe sammenhæng mellem hjemmet og dagtilbuddet ved at inspirere forældrene til at understøtte barnets læring i familien⁶.

Forældrenes forventninger har betydning

Forældrenes ambitioner og forventninger til barnets læring og aktivitet i dagtilbuddet har også betydning for barnets udvikling og læring. Positive forventninger fra forældrene har faktisk ofte stærkere effekt på læring og udvikling end mange andre væsentlige faktorer i børns liv, som for eksempel skilsmisse eller forældrenes uddannelsesniveau og indkomst. Det ved vi fra forskning i læringseffektive dagtilbud til børn i aldersgruppen tre til elleve år⁷.

⁵ Nordahl, 2008

⁶ Desforges, 2003; Melhuish, 2008; Calmar og Jacobsen, 2012

⁷ Hattie, 2009; Melhuish, 2008

Ligeværdigt samarbejde

Når I som dagtilbud vil skabe et konstruktivt og ligeværdigt samarbejde mellem forældre og det pædagogiske personale, forudsætter det, at forældrene føler sig behandlet som ligeværdige samarbejdspartnere i forhold til barnet, og at forældrene ses som en ressource i forhold til barnets læring. Det er derfor vigtigt, at det pædagogiske personale inviterer forældrene til en dialog, hvor begge parter informerer hinanden om barnets trivsel og udvikling. Og hvor forældrene bliver inddraget i de beslutninger, der vedrører barnet, om hvordan begge parter kan bidrage til barnets udvikling og læring⁸.

⁸ Nordahl, 2008; Palludan, 2010; Røn Larsen, 2005

REFLEKSIONSPØRGSMAÅ

FORÆLDRESAMARBEJDE

- Hvordan kan I opstille mål og rammer for samarbejdet med alle forældre? Hvad skal der til for at realisere disse mål og planer?
- Hvad kan I som pædagogisk personale gøre for at understøtte den gode dialog med tosprogede forældre?
- Hvilke kompetencer og redskaber har I brug for i forhold til at inddrage og engagere forældrene i deres børns læring?
- Hvad gør I for, at tosprogede forældre deltager aktivt i dagtilbuddet?
- Hvordan kan I give forældrene redskaber, så de kan understøtte barnets læring i hjemmet?

Det ved vi virker: Trivsel og alsidig udvikling

TRIVSEL, udvikling og læring er hinandens forudsætninger. Det pædagogiske arbejde med at skabe trivsel og udvikling for børnene skal tilrettelægges med udgangspunkt i børnenes forudsætninger, kompetencer og behov.

Ekstra opmærksomhed på tosprogede børn

Ekstra opmærksomhed er særligt centralt i forhold til tosprogede børn, som i en periode kan mangle sproglige forudsætninger for at kunne deltage aktivt i fællesskabet. Derfor skal det pædagogiske

personale være lydhøre og opmærksomme på tosprogede børn, som endnu ikke forstår og behersker dansk. Det er en god idé at tilknytte en primærpædagog til barnet i den første tid, indtil barnet er tryk ved hverdagen og det pædagogiske personale.

Skab genkendelighed og styrk relationer

Hvis barnet ikke forstår og behersker dansk, er det vigtigt at finde anderledes måder at kommunikere med barnet. Det pædagogiske personale skal have fokus på tegn hos barnet, der viser, at barnet har brug for voksnes hjælp og omsorg. En vis forudsigelighed og genkendelighed er en forudsætning for en god ramme om den første tid i dagtilbuddet. Når barnet ved, hvad der forventes af det i forskellige sammenhænge for eksempel til samling, når man skal vaske hænder, spise madpakker osv., kan det skabe tryghed og dermed frigøre energi til at lege og lære. De voksne skal hjælpe børnene med at skabe relationer til andre børn og voksne, så de kan udvikle sig til aktive, selvmotiverende, nysgerige børn, som naturligt tør henvende sig til andre⁹.

9 Poulsen, 2002

10 Højholt, 2011

11 Madsen, 2009

BØRN TRIVES, NÅR DE ER MED

DAGTILBUD skal bidrage til at sikre trivsel, udvikling og læring for børn og unge. Det er vigtigt for børns trivsel, udvikling og læring, at de er aktive deltagere i fællesskabet. Børn er optagede af at høre til, at have venner og at deltage. Hvis børnene ikke føler sig som aktive og betydningsfulde deltagere, har de ikke overskud til at deltage i udviklings- og læringsprocesserne. Så vil de i stedet være optagede af, hvordan de kan komme til at være med¹⁰. Derfor skal I som dagtilbud have fokus på udvikling og læring gennem alle børns aktive deltagelse. Derudover skal den pædagogiske praksis tilrettelægges, så alle børn bliver inddraget i læreprocesserne som aktører med reelt lige muligheder – selvom de har forskellige udgangspunkter¹¹.

REFLEKSIONSSPØRGSMÅL

TRIVSEL OG UDVIKLING

- Hvilke mål og planer kan I opstille for at give tosprogede børn den bedste start i jeres dagtilbud?
- Hvad kan I som pædagogisk personale gøre for, at tosprogede børn føler sig trygge i dagtilbuddet?
- Hvilke kompetencer og redskaber kan I bruge, når I vil følge børnenes alsidige personlige udvikling systematisk?
- Hvilke kompetencer og redskaber har I brug for i forhold til at skabe læringsmiljøer, som alle børn kan profitere af uanset deres forudsætninger?
- Hvad kan I gøre for, at tosprogede børn er aktive deltagere i fællesskabet?

DET SIGER LOVEN OM GODE OVERGANGE

DAGTILBUD skal, ifølge dagtilbudsloven §7, stk. 5, "i samarbejde med forældre sikre en god overgang til skole ved at udvikle og understøtte grundlæggende kompetencer og lysten til at lære. Dagtilbud skal i samarbejde med skolerne skabe en sammenhængende overgang til skole og fritidstilbud."

Endvidere står der i **Dagtilbudslovens §45 stk. 6**: "Fritidshjem skal i samarbejde med skolen og forældre medvirke til at skabe en sammenhængende overgang mellem skolens undervisningsdel og fritidshjemmet. Fritidshjem skal give børn mulighed for lektielæsning."

I **bekendtgørelsen om krav til mål- og indholdsbeskrivelser for skolefritidsordninger** står der, at skolefritidsordningen skal "angive, hvordan sammenhængen sikres ved overgang fra dagtilbud til skolefritidsordningen, herunder ved videregivelse af oplysninger om børnene. Beskrivelsen skal i de tilfælde, hvor børnene begynder i skolefritidsordningen på et tidligere tidspunkt end i forbindelse med skoleårets begyndelse i børnehaveklassen, angive, om og i givet fald på hvilken måde arbejdet med dagtilbuddets pædagogiske læreplaner videreføres indtil skoleårets start" (**§ 2, stk. 5**) og "angive mål for samspillet mellem skolefritidsordningens pædagogiske aktiviteter, skolens undervisning og samarbejdet mellem skole og hjem" (**§ 2, stk. 2**).

Det fremgår også af bekendtgørelsen om formål, kompetencemål og færdigheds- og vidensmål i **børnehaveklassen (§1, stk. 2)** at: "børnehaveklassens pædagogiske profil skal skabe sammenhæng både mellem elevernes overgang fra hjem og dagtilbud til skolen og mellem børnehaveklassen og de efterfølgende klassetrin og skolefritidsordning/fritidshjem."

Både dagtilbud, fritidstilbud og skole er altså i lovgivningen forpligtede til at sikre, at der er sammenhæng i alle børns overgange. Det kan eksempelvis ske ved at videregive og udveksle relevante oplysninger om barnet og ved at opstille mål for samspillet mellem pædagogiske aktiviteter i fritidstilbud og skolens undervisning.

Det ved vi virker: Overgange og sammenhæng

BØRN HAR ret til gode og trygge overgange, for eksempel når de forlader dagplejen eller vuggestuen og begynder i børnehave. Det samme gælder, når børnene senere skal forlade børnehaven og begynde et nyt liv i fritidstilbud og skole - og senere skal starte på en ungdomsuddannelse. Figuren på næste side viser nogle af de overgange, som er centrale i børnenes liv. Dette afsnit handler primært om overgangen mellem dagtilbud, fritidstilbud og skolen.

En del forskning peger på, at den første institutionsovergang i et barns liv bliver en slags psykologisk arbejdsmodel for senere overgange. Så når barnets første overgang fra den ene institution til den anden er god og tryk, giver det barnet og forældrene gode forudsætninger for, at også den næste overgang forløber positivt. Set i et udviklingsperspektiv danner barnet og forældrene en model for at kunne mestre overgange. Det er en model, som udvikles via erfaringer. Ved hver ny overgang udvikler barnet og forældrene nye kompetencer¹².

En god overgang har barnet og forældrene i centrum. Det gælder alle overgange, uanset om det er mellem dagtilbud, fritidstilbud eller skole. Gode overgange kræver, at der er et velfungerende samarbejde mellem professionelle på tværs

af institutioner og professioner. De professionelle, der omgiver barnet og den unge, skal derfor være i tæt dialog.

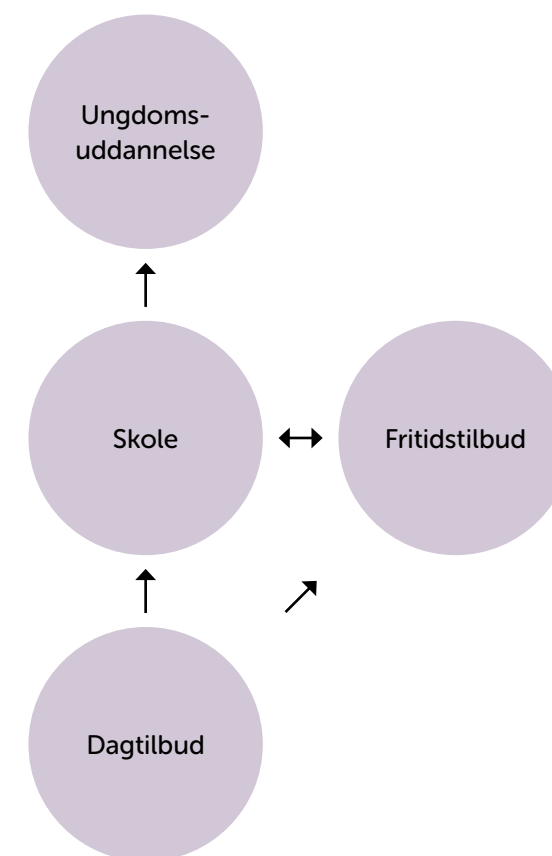
Giv relevante oplysninger videre

En god overgang angår ikke kun barnet og dets forældre. Det handler også om at skabe et velfungerende samarbejde mellem de professionelle på tværs af institutioner og professioner.

I mange kommuner er der fokus på at sikre gode overgange gennem et stærkt lokalt samarbejde om det enkelte barn mellem dagtilbud, fritidstilbud og skole.

Ved at have faste procedurer og rammer for de gode overgange og det lokale samarbejde sikrer I, at alle relevante oplysninger følger barnet, og at der skabes sammenhæng og en højere grad af kontinuitet omkring barnet.

Når I som pædagogisk personale i dagtilbud videregiver oplysninger om barnet, i forbindelse med at barnet skal begynde i skole og fritidstilbud, er det vigtigt, at I kun videregiver oplysninger, som skolen eller fritidstilbuddet har brug for i deres videre pædagogiske arbejde med barnet. I skal foretage en saglig og faglig vurdering af, hvilke oplysninger der i det konkrete tilfælde er behov for at give videre. Denne vurdering skal foretages både i dagtilbuddet, i skolen og i fritidstilbuddet - altså både fra den afgivende og den modtagende institution.

Som figuren viser, er der mange overgange i børn og unges liv. Barnet kan udover overgangen fra hjem til dagtilbud også opleve overgange mellem dagtilbud og fritidstilbud, mellem fritidstilbud og skole og igen mellem skole og ungdomsuddannelse. I løbet af barnets skoletid er der også overgange mellem indskoling, mellemtrin og udskoling.

¹² Larsen, 2014

Den type oplysninger, som typisk bliver overdraget i forbindelse med overgange, opfylder normalt ovenstående betingelser om, at de er relevante for det videre pædagogiske arbejde med børnene. Dermed er der ikke behov for at indhente samtykke fra forældrene til at udveksle oplysningerne. Men forældrene skal informeres om hvilken type oplysninger, I videregiver til hvem og med hvilket formål. Det skal ske senest, når I i dagtilbuddet giver oplysningerne til skolen eller fritidstilbuddet.

I skal være opmærksomme på, at der er skærpede krav til videregivning, hvis det drejer sig om personoplysninger om rent private forhold. Oplysninger om rent private forhold er for eksempel oplysninger om menneskers religiøse forhold eller helbredsforhold. I den slags tilfælde er der helt særlige betingelser:

- I må kun videregive oplysninger, hvis det varetager interesser, der er klart vigtigere end hensynet til de interesser, som hemmeligholdelsen tjener. Det kan for eksempel være hensynet til den person, som oplysningerne angår.

Hvis I vurderer, at denne betingelse ikke er opfyldt, må I kun videregive oplysninger om rent private forhold, hvis I har skriftligt samtykke fra forældrene. Det gælder, uanset om I udveksler oplysningerne mundtligt, skriftligt eller elektronisk.

Det er op til den enkelte kommune at beslutte, hvordan oplysninger om børnene overleveres i overgangene. Forskning peger på, at en mundtlig overlevering af viden om tosprogede børn i overgangene mellem dagtilbud, fritidstilbud og skole er mere hensigtsmæssig end en skriftlig eller elektronisk overlevering¹³. Det personlige møde mellem jer som professionelle mindske misforståelser og sikrer, at de relevante informationer om barnet gives videre.

Sproglig opmærksomhed og sammenhæng

Mange tosprogede børn trives og klarer sig godt i overgangene mellem dagtilbud og fritidstilbud og mellem fritidstilbud og skole, mens andre

¹³ Lynggaard og Jensen, 2013

kan have brug for særlige indsatser. Derfor er det vigtigt at arbejde differentieret med overgange – også for tosprogede børn. Forskning viser, at det har stor betydning for tosprogede børns succes i uddannelsessystemet, at forvaltning og de forskellige institutioner sikrer sammenhæng og pædagogisk kontinuitet i de sprogunderstøttende indsatser, som børnene modtager i dagtilbud, fritidstilbud og i skolens undervisning¹⁴. Når barnet oplever sammenhæng i overgangene, skabes der mulighed for progression i både barnets sproglige, sociale og faglige udvikling.

Det skal I huske, når børn går direkte fra dagtilbud til fritidstilbud

I mange kommuner sker overgangen fra dagtilbud til fritidstilbud allerede i foråret. Der er derfor ikke en direkte overgang fra dagtilbud til skolens undervisning, men fra dagtilbud til fritidstilbud. Det kan gøre det udfordrende at skabe sammenhæng og kontinuitet i barnets sproglige indlæring. I for-

¹⁴ Rambølls evaluering af heldagsskoleforsøg, 2012

¹⁵ Larsen, 2014

FØLGENDE KAN VÆRE MED TIL AT SIKRE GODE OVERGANGE FOR BØRNENE:

1. At der er et nært og positivt samarbejde mellem forældre og de professionelle. Det betyder, at det pædagogiske personale og lærere reelt inddrager forældrene og gør dem til aktive medspillere i overgangsforløbet.
2. At børnene lærer regler og normer for adfærd i det nye miljø. Det øger oplevelsen af at høre til og hindrer misforståelser og eksklusion.
3. At børnene, når de starter i skolen, har en 'storeven', der hjælper dem og passer på dem i den første tid. Storevenner øger fornemmelsen af at høre til i det sociale fællesskab på skolen og skaber en betydningsfuld tilknytning til det nye.
4. At der er indholdsmæssige koblingspunkter mellem det tidligere og det nye miljø. Det kan bygge bro mellem tidligere og ny læring og understøtte barnets oplevelse af sin egen formåen. Det kan for eksempel handle om, at skole og fritidstilbud tager udgangspunkt i bestemte temaer, som barnet allerede har arbejdet med i børnehaven eller inddrager lege, historier, sange eller opgaver, som barnet kender fra børnehaven. Målet er at understøtte barnets positive oplevelser af sin egen formåen, så han eller hun kan træde kompetent frem i det nye.
5. At det er trygt at være på områder, hvor der typisk er mindre voksenopsyn – for eksempel på legepladsen i frikvartererne. Det indebærer, at det ikke kun overlades til børnene at orientere sig i børnefællesskabet, men at de får hjælp ved, at de voksne udvikler strategier for tryghed i de 'voksenfri' rum¹⁵.

hold til tosprogede børn kan det betyde, at de sprogunderstøttende indsatser fra dagtilbuddet går i stå i månederne frem til, at undervisningen begynder, hvis indsatserne ikke føres videre i fritidstilbuddet. Derfor er det vigtigt at sørge for, at den aktive sprogunderstøttende indsats fortsætter i fritidstilbuddet, så der er sammenhæng og kontinuitet i barnets sproglige læring.

Selvom der ikke er en direkte overgang fra dagtilbud til skole, er det vigtigt at tænke skolen ind som aktør og sikre, at skolen modtager relevant viden om barnet. Dagtilbud og skole har en klar lovmæssig gensidig forpligtelse til at samarbejde om en sammenhængende overgang for de kommende børnehaveklassebørn.

Robust og forandringsparat

Som inspiration til arbejdet med overgange har materialet 'Farvel til dagtilbud og goddag til skolen' udviklet begreberne robusthed og forandringsparathed. Materialet bygger på viden fra forskningen om, hvad vi ved om børns overgang mellem dagtilbud, fritidstilbud og indskoling¹⁶:

- Robusthed og forandringsparathed er afgørende kompetencer, når et barn skal håndtere overgangen fra dagtilbud til skole.
- Børns robusthed og forandringsparathed er ikke en konstant given størrelse, men kan variere fra situation til situation. Et barn kan for eksempel være meget robust og forandringsparat, når der er pædagogisk tilrettelagte aktiviteter i børnehaven, men reagere modsat, når aktiviteterne er børnestyrede.

¹⁶ Udgivet af Kommuners Landsforening, Undervisningsministeriet, Socialministeriet og Finansministeriet, 2010

¹⁷ Larsen, 2014

OVERGANGSPÆDAGOGIKKEN SKAL:

- forbinde den pædagogiske praksis i børnehaven med den pædagogiske praksis i fritidstilbuddet og i skolens undervisning, herunder tosprogede børns sproglige udvikling.
- operere i barnets zone for nærmeste udvikling og i feltet mellem leg og læring.
- muliggøre såvel udvikling som afvikling. Det vil sige, at den skal forberede barnet på det nye, der kommer, og tage afsked med det og dem, barnet forlader.
- have som mål, at barnet oplever sig kompetent og inkluderet fra første færd.
- udfoldes tværprofessionelt og bygge på principet om distribueret viden. Distribueret viden er den viden, de professionelle og forældrene har og kan udvikle i fællesskab¹⁷.

REFLEKSIONSPØRGSMÅL

OVERGANGE OG SAMMENHÆNG

- Dagtilbud og skoler kan understøtte, at børn udvikler robusthed og forandringsparathed.
- Når dagtilbud og skoler samarbejder, kan de skabe pædagogisk kontinuitet og dermed understøtte børnenes overgang til det nye.
- Børn udvikler ikke kun robusthed og forandringsparathed i dagtilbuddet eller i skolen, det er en proces, der foregår i hele barnets dagligdag. Derfor er dialogen og samarbejdet med forældrene en vigtig faktor.
- Hvordan skaber I en god overgang for tosprogede børn og deres forældre?
- Hvad kan I gøre for at sikre, at sprogindsatserne for tosprogede børn bliver ført videre i børnenes overgang fra dagtilbud til fritidstilbud og skole?
- Hvordan samarbejder I med andre faggrupper – for eksempel tale-/høre-lærere – om børnenes sprog for at skabe en god overgang for tosprogede børn?
- Hvordan følger I op på tosprogede børn og deres forældres oplevelse af overgangen – både fagligt og socialt – mellem dagtilbud og skole?

Sådan skaber I den ønskede forandring – og styrker sproget

N

år I har den nødvendige viden om, hvordan I kan udvikle og styrke tosprogede børns sproglige kompetencer, kan I gå i gang med at skabe den forandring, I ønsker i jeres dagtilbud. De næste afsnit i guiden kan hjælpe jer med at skabe systematik i jeres arbejde med at styrke sproget.

Her er jeres forandringsmodel

Forandringsmodellen, som I kan læse om her, gør sammenhængen mellem jeres mål og vejen dertil tydelig. På den måde er forandringsmodellen et værktøj, der kan hjælpe jer med at udvælge de indsatser og aktiviteter, som virker bedst for at nå jeres mål om at udvikle og styrke tosprogede børns sproglige kompetencer.

Når I følger forandringsmodellen, får I overblik over jeres udfordringer og kan prioritere de forandringer, I vil skabe først. Forandringsmodellen kan samtidig fungere som en plan for jeres forandringsproces. Den kan være et godt udgangspunkt for at give relevante medarbejdere i jeres dagtilbud kendskab og ejerskab til de forandringer, I sætter i gang. Endelig er modellen et godt udgangspunkt, når I løbende vurderer og evaluerer den forandring, I er i gang med.

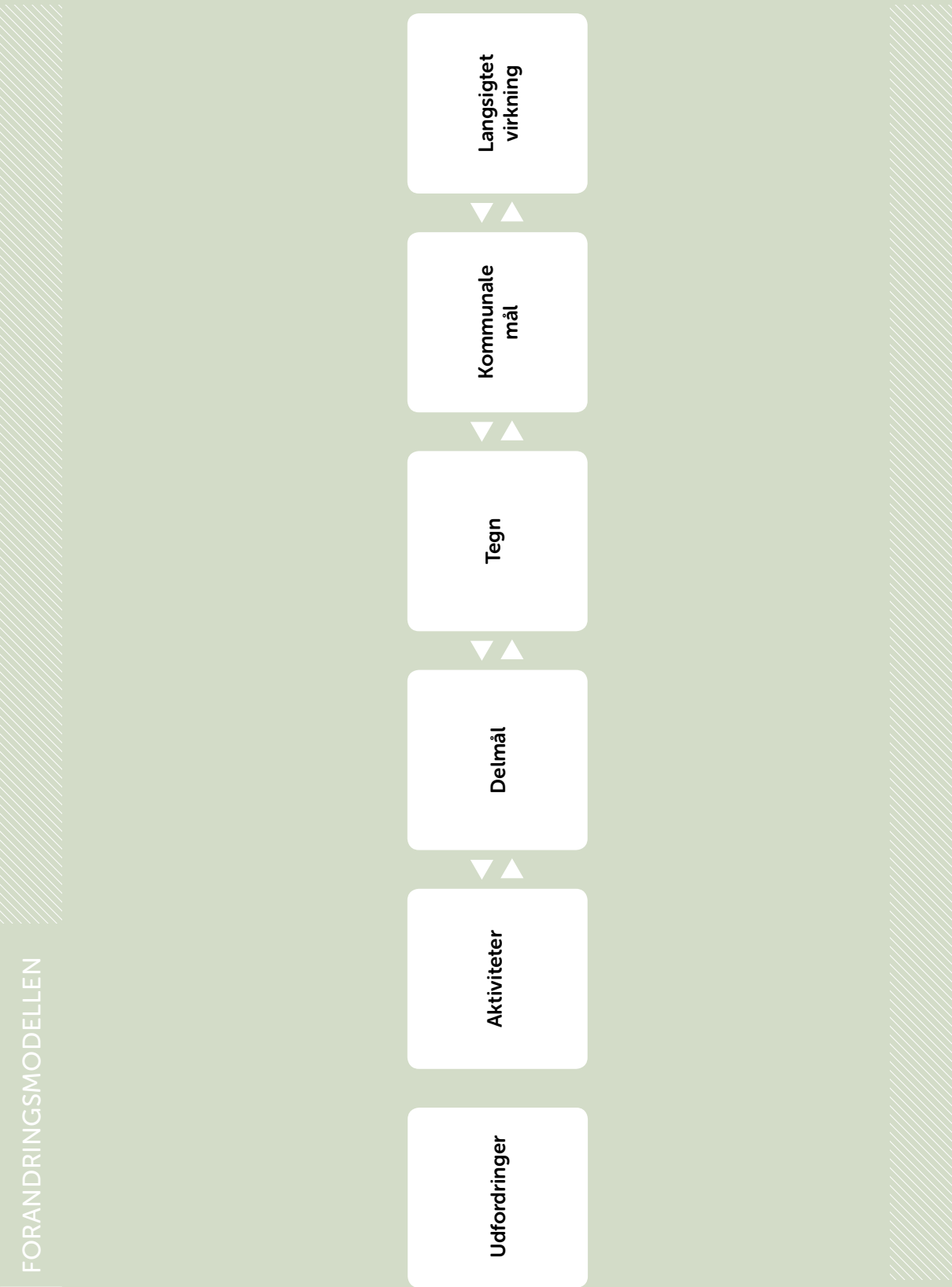
Forandringsmodellen kan med andre ord hjælpe jer med at:

- fastsætte klare og målbare mål for den forandring, I ønsker.
- skabe sammenhæng og overblik mellem jeres indsatser og de resultater, I ønsker.
- være grundlaget for jeres systematiske vurdering og evaluering.
- skabe mulighed for fælles forståelse og opbakning til forandringsprocessen.

➔ TIP!

NÅR I VIL skabe forandring, er det en god idé at udfordre jeres egen praksis. Det gælder både i planlægningsfasen og løbende i processen. Et eksempel kunne være, at I i jeres pædagogiske praksis afprøver nye metoder, som vi ved virker fra forskningen, eller at I bruger kollegial observation og sparring. Kapitel 1 her i guiden kan give jer inspiration til viden om, hvad vi ved virker i arbejdet tosprogede børn.

Forandringsmodellen kort fortalt

NÅR I skal udarbejde forandringsmodellen, starter I med at afdække jeres udfordringer med udgangspunkt i de kommunale mål, som er opstillet for dagtilbud og for tosprogede børn i jeres kommune. Herefter arbejder I jer baglæns igennem modellen. Her er et kort overblik over de forskellige elementer i modellen, som bliver uddybet i de følgende afsnit.

- **Den langsigtede virkning.** I feltet med den langsigtede virkning formulerer I den retning og de visioner, I ønsker, forandringsprocessen skal føre til på længere sigt. Da vi alle har det fælles ansvar at skabe livsduelige børn og unge, er den langsigtede virkning, at:
 - udfordre alle børn og unge, så de bliver så dygtige, de kan
 - mindske betydningen af social baggrund i forhold til faglige resultater
 - styrke tilliden til dagtilbud blandt andet gennem respekt for professionel viden og praksis.
- **Kommunale mål.** I dette felt beskriver I de kommunale mål, som er opstillet for tosprogede børn og unge i jeres kommune.
- **Udfordringer.** I feltet med udfordringer beskriver I, hvilke udfordringer I oplever i forhold til at nå de kommunale mål.
- **Tegn.** I feltet med tegn formulerer I, hvilke tegn I skal se hos tosprogede børn for at nå de kommunale mål.
- **Delmål.** I dette felt opstiller I de delmål, I ønsker for jer selv i det pædagogiske personale for at skabe den ønskede forandring.
- **Aktiviteter.** I feltet med aktiviteter beskriver I, hvilke aktiviteter I vil sætte i gang i jeres dagtilbud for at nå de ønskede delmål, tegn og mål.

Udpeg en koordinator og arbejdsgruppe

DET ER EN god idé at udpege en koordinator og nedsætte en arbejdsgruppe, før I går i gang med at arbejde med forandringsmodellen.

Koordinatoren er ansvarlig for at planlægge møder undervejs i forandringsprocessen og skal sørge for, at jeres forandringsproces kører som planlagt. Koordinatoren er typisk en person fra ledelsen eller en pædagog med ansvar for tosprogsområdet. Arbejdsgruppen kan bestå af fire-fem nøglepersoner, gerne både ledere og medarbejdere.

Arbejdsgruppen har ansvar for sammen med koordinatoren at udarbejde forandringsmodellen og efterfølgende omsætte den til praksis. Arbejdsgruppen er også ansvarlig for løbende at evaluere, om I bevæger jer i den retning, I ønsker.

Forandringsmodellen giver jer et klart billede af, hvor I gerne vil bevæge jer hen. Derfor kan I i arbejdsgruppen også bruge modellen til at involvere den øvrige personalegruppe i processen. På den måde kan forandringsmodellen medvirke til, at hele personalegruppen tager ansvar for, at forandringen sker i praksis. Det er derfor en god idé, at arbejdsgruppen hænger forandringsmodellen op et sted, hvor den er synlig for hele personalegruppen.

Analyse – hvad er jeres udgangspunkt?

FØR I KAN gå i gang med at skabe den forandring, I ønsker i jeres arbejde med tosprogede børn, er det vigtigt at analysere, hvor I står lige nu. I skal med andre ord lave en analyse af, hvad jeres udfordringer er. I jeres analyse beskriver I, hvilke udfordringer I ser som de vigtigste at få arbejdet med, når I skal styrke sproget. Lav for eksempel en brainstorm på det i arbejdsgruppen. Det kan være overvældende at beskrive alle de udfordringer, I oplever i hverdagen, men øvelsen er god, når I fagligt skal vælge, hvad der er vigtigst at forandre først. For I kan ikke forandre alt på én gang.

Når I har beskrevet jeres udfordringer, kan I kategorisere dem, så de følger de fem indsatsområder, som er beskrevet i kapitel 1:

- Sprog og faglighed
- Ledelse og organisering
- Forældresamarbejde
- Trivsel og alsidig udvikling
- Overgange og sammenhæng.

Herefter vælger I det indsatsområde, der tegner sig som det vigtigste at arbejde fokuseret og målrettet med. Det vil sige, at I vælger indsatsområder med udgangspunkt i jeres egne udfordringer og som sikrer, at I når de kommunale mål og sidenhen den langsigtede virkning.

Målsætning – hvor vil I gerne nå hen?

DETTE AFSNIT er en introduktion til de enkelte dele og begreber i forandringsmodellen, som bliver gennemgået et for et. Hvad er for eksempel et tegn, en aktivitet og et delmål? I får også et eksempel på, hvordan en forandringsmodel kan se ud og en idé til en proces for, hvordan I kan opstille jeres egen forandringsmodel.

Langsigtet virkning

Den langsigtede virkning beskriver den retning og de visioner, I ønsker forandringsprocessen skal føre til på længere sigt. Hvad er det for en ny virkelighed, I arbejder hen imod? Arbejdet med at styrke tosprogede børn og unges sproglige kompetencer skal på den lange bane være et af bidragene til, at vi får livsduelige børn og unge. Derfor er den langsigtede virkning i jeres forandringsmodel givet på forhånd i form af at:

- udfordre alle børn og unge, så de bliver så dygtige, de kan
- mindske betydningen af social baggrund i forhold til faglige resultater
- styrke tilliden til dagtilbud blandt andet gennem respekt for professionel viden og praksis.

Kommunale mål

Jeres kommune har fastsat nogle mål, som skal bidrage til, at I i jeres kommune når den langsigtede virkning, som er beskrevet ovenfor. Hvis I har for mange mål, bliver det svært at fastholde fokus og sikre et kontinuerligt arbejde mod målene. Derfor er det en god idé, at I anvender de kommunale mål, som allerede er formuleret, i jeres forandringsmodel.

Hvis kommunen ikke har formuleret mål specifikt for tosprogede børn og unge, kan I eventuelt bruge de mål, som kommunen har formuleret for dagtilbudsområdet i kvalitetsrapporten. Et eksempel på et kommunalt mål med fokus på tosprogede børn er for eksempel, at:

- mindst 85 procent af kommunens tosprogede børn ved skolestart placeres i indsatsgruppen 'Generel indsats' i sprogvurderingen.

Når I har beskrevet de virkninger, som jeres forandringsproces skal føre til på langt sigt og på kommunalt plan, skal I skabe et fælles billede af, hvilke umiddelbare resultater jeres daglige arbejde med sproget skal føre til i jeres dagtilbud. Det er det, vi kalder tegn.

Tegn - umiddelbare resultater hos barnet

Begrebet tegn dækker over de umiddelbare resultater og de helt konkrete tegn, der viser sig blandt tosprogede børn, når deres sprog styrkes. En hjælp til at formulere tegn er at diskutere spørgsmålene: "Hvilke umiddelbare forandringer er nødvendige hos de tosprogede børn, hvis det kommunale mål skal nås?". Det kan for eksempel være, at:

- tosprogede børn kommunikerer mere aktivt og selvstændigt, at de har øget deres ordforråd, at de tør give udtryk for, hvad de føler og kan fortælle om oplevelser og historier.

Alt sammen kan være umiddelbare resultater af jeres fokus på at styrke børnenes sproglige kompetencer.

EKSEMPEL PÅ ARBEJDE MED FORANDRINGSMODELLEN

Delmål – hos det pædagogiske personale

Når I har formuleret de tegn og resultater, I ønsker og forventer at se hos børnene, er det vigtigt at se på, hvad I skal ændre i jeres egen praksis for at komme derhen. I kan derfor stille spørgsmålet: "Hvad skal vi som pædagogisk personale og ledere gøre anderledes for, at vi ser de beskrevne tegn hos vores tosprogede børn?" Hvilke nye rutiner og metoder er der for eksempel brug for i jeres pædagogiske praksis? Hvilke nye kompetencer har I behov for at udvikle og tilegne jer?

Et eksempel på et delmål kunne være, at:

- det pædagogiske personale har den tilstrækkelige viden til at kunne vurdere børnenes sproglige kompetencer.
- pædagoger har viden og kompetencer til at inddrage sproget i alle pædagogiske aktiviteter.

Det er nødvendigt at fastlægge delmål for jer selv, for at I kan opnå de resultater, I ønsker.

Aktiviteter

Det sidste led, I skal arbejde med for at tydeliggøre vejen til jeres ønskede forandringer, er at fastlægge de konkrete aktiviteter, I vil sætte i gang. I skal finde frem til den eller de aktiviteter, som bedst kan bidrage til at opnå de delmål og tegn, som

I har formuleret. I skal derfor tydeliggøre, hvilke konkrete aktiviteter I vil sætte i gang, for at det pædagogiske personale ændrer deres praksis, så I ser de ønskede tegn hos tosprogede børn og unge.

Der er ofte en bred vifte af mulige aktiviteter, I kan sætte i gang. For at strukturere jeres tanker om aktiviteterne er det en god idé at udvælge aktiviteter med udgangspunkt i hvert af de delmål, I netop har formuleret. Hvis I for eksempel har et delmål om, at det pædagogiske personale har viden og kompetencer til at inddrage sproget i pædagogiske aktiviteter, kan I for eksempel stille spørgsmålet: "Hvilke aktiviteter er relevante at sætte i gang, hvis det pædagogiske personale skal have viden og kompetencer til at inddrage sproget i pædagogiske aktiviteter?"

Oftest vil det være nødvendigt at formulere flere aktiviteter, der skal føre til, at det samme delmål nås. Hvis I vil formulere aktiviteter med fokus på tosprogede børns sproglige udvikling, kunne de lyde sådan:

- Vi gennemfører tre forløb, hvor sprogvejlederen/den sprogansvarlige samarbejder med det pædagogiske personale om at lave sproglige læringsmål for de pædagogiske aktiviteter.
- Vi gennemfører tre aktionslæringsforløb med fokus på, at det pædagogiske personale inddrager sproget i pædagogiske aktiviteter.
- Det pædagogiske personales fokus på sprog er et fast punkt på månedlige møder i gruppen.
- Det pædagogiske personales fokus på sprog er et fast punkt ved alle medarbejderudviklingssamtaler.

Gå arbejdet efter i sømmene

Når I har opstillet jeres forandringsmodel, er det værd at bruge tid på at gå arbejdet efter i sømmene. I den forbindelse kan I overveje:

- Er tosprogede børns udvikling og læring i fokus i vores forandringsmodel?
- Viser forandringsmodellen en klar kobling mellem konkrete aktiviteter og vores delmål, tegn, kommunale mål og den langsigtede virkning?
- Er det sandsynligt, at de indsatser, vi sætter i gang, får den ønskede effekt?
- Er det sandsynligt, at de aktiviteter, vi har opstillet, kommer i gang, eller er der brug for yderligere prioritering?
- Er forandringsmodellen forståelig for vores kollegaer, der skal være med i forandringsprocessen?

Når forandringsmodellen ser ud, som I ønsker, kan I renskrive den i et dokument. I kan finde en skabelon til forandringsmodellen på www.emu.dk. Derefter kan I med fordel hænge den færdige forandringsmodel op et synligt sted, så I kan bruge den som et konkret og dagligt redskab i jeres forandringsproces.

➔ TIP! LAV SMART-MÅL

NÅR I FORMULERER jeres forskellige mål, er der en række pejlemærker, der er nyttige at have med i overvejelserne. Det er for eksempel vigtigt, at jeres mål er formuleret sådan, at alle pædagoger kan arbejde ud fra dem, og at I konkret kan evaluere på, om målene er opfyldt eller ej. Overvej derfor om hvert enkelt mål er:

- **Specifikt:** Er målet formuleret konkret?
- **Målbart:** Kan resultatet dokumenteres?
- **Accepteret:** Bakker de, der er involveret i forandringsprocessen, op om målet?
- **Realistisk:** Hænger ambitionerne sammen med virkeligheden?
- **Tidsfastsat:** Fremgår det klart, hvornår vi skal have nået vores mål?

FÅ REDSKABER TIL ARBEJDET MED ... FORANDRINGSMODELLEN

Find inspiration og hent skabelonen til forandringsmodellen: www.emu.dk

Program for et arbejds møde, hvor I skaber jeres forandringsmodel

I skal bruge:

- Papkort eller post-its i fem forskellige farver
- Tuscher
- En tavle eller en væg, I kan klistre jeres papkort op på.

Program

8.00-8.10	Introduktion til arbejdet med forandringsmodellen ved projektets koordinator. Det er koordinatorens opgave at facilitere dagen og sørge for, at I kommer igen- nem alle punkter på den aftalte tid.
8.10-8.20	Koordinatoren præsenterer de langsigtede virkninger og de kommunale mål: Hvad er det for en ny virkelighed, I arbejder hen imod? Skriv de langsigtede virkninger og de kommunale mål på hvide kort og sæt dem op til højre på tavlen med de langsigtede virkninger længst til højre.
8.20-8.45	Afdæk, hvilke udfordringer I har for at nå de kommunale mål. Alle skriver udfordringer på røde papkort og sætter dem op længst til venstre på tavlen.
8.45-9.00	Kategoriser jeres udfordringer, så de følger de fem indsatsområder: Sprog og faglighed; ledelse og organisering; forældresamarbejde; trivsel og alsidig udvik- ling; overgange og sammenhæng. Vælg derefter i fællesskab det indsatsområde, der tegner sig som det vigtigste at arbejde fokuseret og målrettet med og fjern de øvrige udfordringer fra tavlen.
9.00-9.45	Beskriv, hvilke tegn I skal se hos tosprogede børn, hvis I skal nå de kommunale mål. Alle skriver tegn på grønne papkort og sætter dem op til venstre for de kommu- nale mål.
9.45-10.00	Pause
10.00-10.45	Opstil de delmål, som er nødvendige hos det pædagogiske personale, for at I ser de ønskede tegn hos tosprogede børn. Alle skriver delmål på gule papkort og hænger dem op til venstre for tegnene.
10.45-11.30	Vælg de aktiviteter, I vil sætte i gang for at nå jeres delmål og se de ønskede tegn hos tosprogede børn og unge. Alle skriver forslag til aktiviteter på blå papkort og sætter dem op mellem jeres delmål og jeres udfordringer. Bagefter udvælger I i fællesskab de aktiviteter, I vil prioritere at arbejde med først, fordi I vurderer, at de er de vigtigste, når I skal nå jeres delmål og se de ønskede tegn.
11.30-12.00	Sådan. Nu har I en færdig forandringsmodel. Skab overblik over, om der er den forventede sammenhæng mellem aktiviteter, delmål, tegn, kommunale mål og den langsigtede virkning. Brug eventuelt spørgsmålene i afsnittet "Gå arbejdet efter i sømmene" og vurdér, om I har lavet en anvendelig forandringsmodel.

Fra forandringsmodel til forandring af praksis

DETTE AFSNIT er en kort introduktion til, hvordan I kan arbejde med at omsætte jeres forandrings- model til praksis. Vi kigger også på, hvordan I kan bruge jeres forandringsmodel som redskab til lø- bende at evaluere, om I er på rette vej i jeres for- andringsproces.

Gør jeres forandringsmodel til virkelighed

Når jeres forandringsmodel er færdig, skal I sætte gang i de forandringer, I har besluttet jer for at skabe. At implementere nye metoder og rutiner i dagtilbud tager tid. Derfor er det afgørende, at både ledelsen og arbejdsgruppen fastholder fo- kus på forandringsmodellens elementer. I skal fast og løbende kommunikere og evaluere, om I er på vej mod de mål, I ønsker.

Planlæg jeres indsats

Når I har overblik over delmål og aktiviteter, skal I planlægge, hvornår aktiviteterne skal sættes i gang, og hvem der har ansvar for de enkelte ak- tiviteter. Desuden skal I planlægge, hvornår I skal holde møder, og hvornår på året målene skal eva- lueres, og aktiviteterne eventuelt skal revideres. På www.emu.dk ligger der en skabelon til en så- kaldt milepælsplan, som I med fordel kan bruge til at få dette overblik. I kan også bruge milepæls- planen som et redskab til at holde styr på, om projektet undervejs skrider frem, som I ønsker. Milepælsplanen gør det også muligt for dagtil- buddets øvrige medarbejdere at få overblik over forandringsprojektet.

En plan for den løbende evaluering

Forandringsmodellen kan som tidligere beskre- vet også være udgangspunktet, når I løbende skal evaluere jeres proces. Grundlaget for evaluering og vurdering undervejs i jeres proces er tydelig i jeres forandringsmodel, fordi den i forvejen gør det klart, hvilken forandring I ønsker, og hvordan forandringen bliver til virkelighed. Allerede da i

formulerede forandringsmodellen, beskrev I en række opfølgningsparametre i form af tegn, del- mål og mål. Det er vigtigt, at I fastlægger hvordan og hvor ofte, I vil følge op på udviklingen, samt hvem der har ansvaret for, at det sker.

Det kan være en fordel at udpege en eller flere, der er ansvarlige for at indsamle data, og som sik- rer den løbende analyse af dem til brug i evalu- eringen. Det kan enten være en person, som I ud- peger til at være ansvarlig for evalueringen af alle aktiviteter, eller flere personer der er ansvarlige for enkelte aktiviteter.

For at finde frem til de data - kvantitative eller kvalitative - som kan give jer viden om projektets virkning samt få et overblik over, hvornår det gi- ver mening at evaluere, er det en fordel at tage en drøftelse i arbejdsgruppen. I kan for eksempel lade jer inspirere af refleksionsspørgsmålene på næste side.

IDÉKATALOG: SÅDAN KOMMUNIKERER I KLART

- Lav et kick-off-arrangement for dagtilbuddets aktører.
- Hav projektets status og udvikling som punkt på samtlige møder for det pædagogiske personale.
- Brug intranettet til månedlige opdateringer til både det pædagogiske personale og forældre.
- Hæng forandringsmodellen op i personalerum- met.
- Husk at fejre jeres fremgang og succeser. Det bibeholder fokus og motivation.
- Brug pædagogiske arrangementer til at arbejde med de aktiviteter, I har sat i gang.

Refleksionsspørgsmål om evaluering

- Hvordan ved vi, om vi har nået vores tegn, delmål og mål? Hvilke indikatorer og data kan fortælle noget om det, og hvornår kan vi forvente, at vi ser resultaterne?
- Hvordan skal aktiviteterne evalueres i hverdagen hos den enkelte i det pædagogiske personale?
- Hvilket måleredskab anvender vi? Er det for eksempel sprogvurderinger eller et spørgeskema, som er det bedste måleredskab?

- Hvem skal deltage i evalueringen?
- Hvornår gennemfører vi evalueringen?
- Hvornår samler vi op på resultaterne og reviderer forandringsteorien, hvis der er behov?

Det er vigtigt, at de data, I udvælger, er målbare, specifikke og observerbare. Det kan for eksempel være et spørgeskema, som besvares af det pædagogiske personale eller forældrene. Det kan også være resultater fra sprogvurderinger eller andet. På baggrund af spørgsmålene er det en god idé, at I i arbejdsgruppen udarbejder en plan for evalueringen. På den måde får I overblik over, hvem der gør hvad hvornår i forbindelse med jeres evaluering. I boksen kan I se et eksempel på, hvilke spørgsmål I kan tage udgangspunkt i, når I planlægger jeres evaluering.

Et årligt evalueringsmøde

Det er en god idé, at I mindst en gang om året holder et evalueringsmøde i arbejdsgruppen, hvor I med udgangspunkt i resultaterne fra jeres evaluering drøfter, om I er på rette vej i jeres forandringsproces, eller der er noget i forandringsmodellen, I har brug for at justere. Uanset om I har udvalgt sprogvurderinger, spørgeskemaer eller noget helt andet som måleredskaber i jeres evaluering, kan I bruge den proces, som er beskrevet i boksen her på siden til at få overblik over jeres data ved evalueringsmødet.

Kommunikation får alle med

Når I gerne vil gøre jeres forandringsmodel til virkelighed, er det afgørende, at alle dagtilbuddets samarbejdspartnere kender til den. Det gælder både personalet, børnene, bestyrelsen, kommunen og forældrene. Kommunikation er derfor en central del af at skabe de forandringer, I ønsker. Det gælder ikke kun i begyndelsen, men løbende i hele projektperioden.

Idé til dagsordenen for evalueringsmøde

På evalueringsmødet skal I i arbejdsgruppen reflektere over, hvorfor jeres evalueringsresultater ser ud, som de gør. I skal gå systematisk til værks og forholde jer kritisk til jeres data. Vær forsigtige, når I tolker på sammenhænge mellem aktiviteter og resultater. Giv plads til forskellige bud på, hvordan I kan kvalificere jeres indsatser og sørg for at nå til enighed om, hvad jeres næste skridt skal være.

Start med at gennemgå jeres data hver for sig

- Gennemgå dagtilbuddets resultater. Notér, hvad der overrasker dig mest.
- Overvej og notér umiddelbare forklaringer på de resultater, der overrasker dig.
- Udvælg særligt vigtige resultater, som du ønsker at tage op på jeres evalueringsmøde. Hvorfor er disse data vigtige?
- Notér dine vigtigste refleksioner på post-its.

Find frem til jeres vigtigste resultater

- Tag jeres individuelle noter på post-its frem og lav en fælles analyseproces:
- Præsenter hver især jeres vigtigste iagttagelser og refleksioner. Formuler jer kort og præcist om, hvorfor I netop finder disse resultater interessante. Vent med diskussioner og vurderinger af hinandens pointer.
 - Gruppér jeres noter på en tavle. Hvad handler om det samme? Er der overlap?
 - Diskutér jer frem til de vigtigste fund og beslut jer for, hvilke resultater I vil se nærmere på i dag: Hvilke resultater lægger op til refleksion og handling?
 - Husk at I hverken kan gå i dybden med alle resultater eller handle på alle resultater på én gang. Prioritér jeres vigtigste resultater.

Genbesøg forandringsmodellen: Er I på rette vej?

- Find jeres forandringsmodel frem og genopfrisk de aktiviteter, delmål og tegn, I har opstillet.
- Overvej om jeres analyse af data betyder, at I skal ændre aktiviteterne i forandringsmodellen: Hvad siger jeres resultater om, hvorvidt I er på vej til at nå jeres delmål og tegn? Giver jeres resultater anledning til at præcisere eller justere jeres nuværende aktiviteter? Eller støtter jeres data op om de mål, I har sat?
- Hvordan kan I forklare jeres nuværende resultater? Hvad tror I, der skal til, for at I kan opnå bedre resultater? Begrund jeres formodninger, og diskutér hvilke aktiviteter I skal fortsætte med, hvilke der skal stoppe, og hvilke nye I vil sætte i gang.

Som afslutning på evalueringsmødet skal I gennemgå jeres reviderede forandringsmodel. Brug eventuelt spørgsmålene på side 38 til at gå jeres arbejde efter i sømmene. I skal også beslutte, hvordan I som arbejdsgruppe vil inddrage jeres kollegaer i de ændringer, I har lavet i forandringsmodellen.

Ovenstående er et uddrag af et refleksionsværktøj, som Danmarks Evalueringsinstitut har udviklet på vegne af læringskonsulenterne. Hent det komplette værktøj på www.emu.dk.

EVALUERINGSPLAN

Hvilket delmål, tegn eller mål fra vores forandringsteori vil vi evaluere?

For eksempel at det pædagogiske personale inddrager sproget i alle pædagogiske aktiviteter

Hvilke måleredskaber og data vil vi anvende?

For eksempel sprogvurderinger eller spørgeskema

Hvem er målgruppen for vores evaluering?

For eksempel femårige tosprogede børn, det pædagogiske personale eller alle børn, der sprogvurderes

Hvem er ansvarlig for at gennemføre evalueringen?

For eksempel sprogvejledere eller ledere

Hvornår skal evalueringen være gennemført?

Hvornår følger vi op på evalueringsresultaterne og beslutter, om de giver anledning til revidering af vores forandringsmodel?

TRE NØGLEGREBER NÅR I EVALUERER

Baseline: Inden I sætter jeres aktiviteter i gang, er det en god idé at lave en såkaldt baseline-måling. Den beskriver status ud fra de data, I har valgt at anvende i evalueringen. Det kan for eksempel være sprogvurderinger eller et spørgeskema blandt det pædagogiske personale. Baselinemålingen er jeres start-status, og den gør det nemmere for jer at måle på de forandringer, I sætter i gang.

Midtvejsevalueringer: Det er en fordel at lave en samlet evaluering af jeres forskellige indsatser et stykke inde i projektperioden. På baggrund af midtvejsevalueringen beslutter I, om der er behov for at justere eller ændre i jeres delmål og aktiviteter for at nå de ønskede tegn hos kommunens børn og unge.

Afsluttende evaluering: Ved afslutningen af projektperioden laver I en endelig evaluering af, om I har nået jeres tegn, delmål og mål. Hvad skal I gøre anderledes ved fremtidige forandringsprojekter, og hvad vil I føre med videre?

FÅ REDSKABER TIL ARBEJDET MED ...
MILEPÆLSPLANER

Find inspiration og download skabelon til jeres milepælsplan : www.emu.dk

Som dagtilbud er I desuden ikke alene om at arbejde med at styrke sproget hos tosprogede børn. I jeres kommune er der heldigvis mange aktører, som arbejder for det samme. Måske kan I blive endnu bedre til at arbejde sammen på tværs og skabe helhed og sammenhæng.

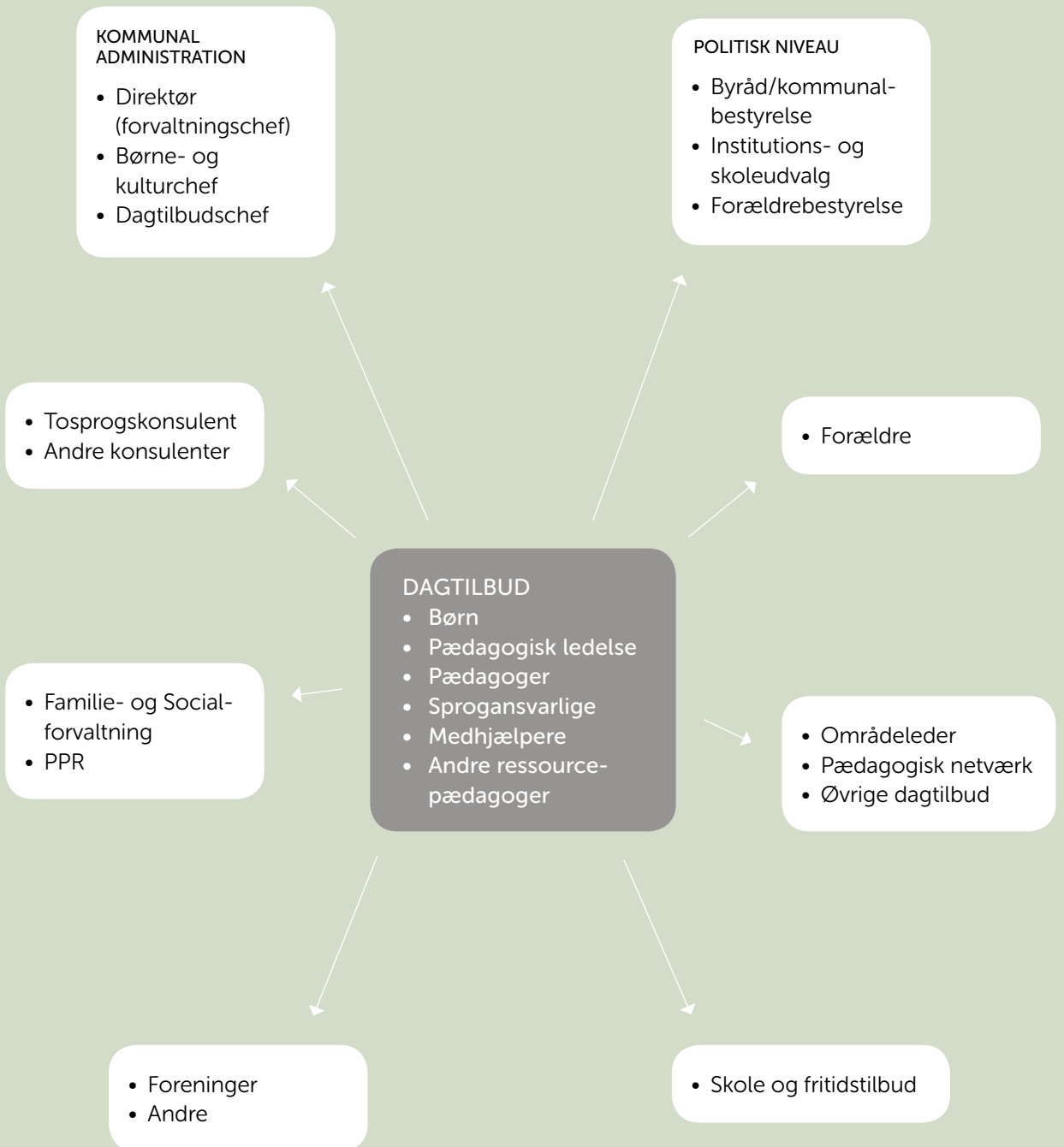
Aktørmodellen på næste side viser, hvilke samarbejdspartnere i jeres kommune I for eksempel kan samarbejde med. Måske samarbejder I allerede, eller måske giver modellen jer nye ideer til at indgå samarbejder. Det er vigtigt, at alle ved, hvordan de kan bidrage til arbejdet med at styrke sproget.

Forankring

En del af at komme fra en forandringsmodel på papir til forandring i praksis er, at I i jeres dagtilbud laver en strategi for, hvordan de mest succesfulde forandringer bliver en integreret del af jeres hverdag. I kan bruge spørgsmålene herunder som udgangspunkt for de beslutninger, I skal tage for at sikre et vedvarende fokus på at styrke tosprogede børns sproglige kompetencer.

- Hvordan kan I fastholde fokus på jeres indsats for tosprogede børn?
- Hvad kan ledelsen gøre?
 - › Gøre emnerne til faste punkter på dagsordener til møder i kommunen og i dagtilbuddet. Nævne på hvilke møder og hvor ofte, punktet skal behandles.
 - › Følge op på, om tosprogede børns sproglige udvikling er tænkt ind i jeres planer.
 - › Observere pædagogiske aktiviteter og give faglig sparring.
- Hvad kan den enkelte pædagog og det enkelte team gøre?
- Hvordan vil I arbejde videre med sproglige mål for tosprogede børn?
- Hvordan vil I fremadrettet følge udviklingen af sproglige kompetencer blandt tosprogede børn?
- Hvilke faste procedurer vil I skabe, så I drøfter tosprogede børns kompetencer?

AKTØRMODELLEN

Her kan du læse mere

SPROG OG FAGLIGHED

- Bauchmüller, R.; Gørtz, M.; Würtz Rasmussen, A. (2011): Long-Run Benefits from Universal High-Quality Pre-Schooling. AKF, København.
- Bleses, D. (2011): Forskningskortlægning af behov for sprogvurdering, effektive sprogindsatser og pædagogisk efteruddannelse. Syddansk Universitet, Odense
- Bleses, D og Højen, A (2009) Når børn lærer sprog. Syddansk Universitet, Odense.
- Hoff, E. (2009): Language Development. Wadsworth, fourth Edition.
- Højen, A. og Bleses, D. (2012): Center for ChildLanguage – e-prints. Syddansk Universitet, Odense.
- Rambøll Management Consulting (2012): Evaluering af forsøg med skolestart. Rambøll, København.

LEDELSE OG ORGANISERING

- Andersen, D. et al. (2012): Indsatser for tosprogede elever. SFI, København.
- Albæk Nielsen, A.; Nygaard Christoffersen, M.(2009): Børnehavens betydning for børns udvikling. SFI, København.
- Bridge, H. (2001): Increasing Parental Involvement in the Preschool Curriculum. International Journal of Earlyyears Education, England.
- Cecchin, D. og Wennerberg, J. M. red. (2008): Pædagogfaglig ledelse. Om ledelse af pædagogiske institutioner. BUPL
- Sheridan, S.; Pramling, I.; Samuelsson, E. J. (2010):Förskolan – arena för barns lärande. Stockholm.

FORÆLDRESAMARBEJDE

- Desforges, C. (2003): The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on pupil Achievement and Adjustment. A literature Review. Nottingham, England.

- Hansen, L.: Balvig-Phillips, L. (2012): Skole-hjemssamarbejde i praksis. Social- og Integrationsministeriet, København.
- Hattie, J. (2009): Visible Learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. Auckland, New Zealand.
- Hoover-Dempsey (2001): Teachers Involving Parents (TIP): Results of a in service teacher education program for enhancing parental involvement. VanderbiltUniversity, USA.
- Højholt, C. (2011): Forældresamarbejde – Forskning i fællesskab. København.
- Jakobsen, Morten og Simon Calmar Andersen: Hovedresultater fra en eksperimentel undersøgelse af en forstærket indsats over for førskolebørn med dansk som andetsprog, upubliceret manuskript, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Kan fås ved henvendelse til mortenj@ps.au.dk eller sca@ps.au.dk.
- Melhuish, E. (2008): Effective Provision of Pre-School-Education. Birkbeck, University of London, England.
- Momentum (2012): Undersøgelse af pædagoger og forældre. KL, København.
- Nordahl, T. (2008): Hjem og Skole – hvordan skaber man et bedre samarbejde?. København.
- Sprogpakken (2011): Forældresamarbejde. Center for Børnesprog / Syddansk Universitet, Odense.
- Wybrandt, M. og Andersson, B. (2013): Lyngby-Taarbæk Kommune i samarbejde med Social - Børne- og Integrationsministeriet: Sproget er en gave.
- Palludan, C. (2010): Pædagogers etik.
- Røn Larsen, M. (2005): Hvorfor er forældre-samarbejde så besværligt, Dansk Pædagogisk Tidsskrift, Nr 1.

TRIVSEL OG ALSIDIG UDVIKLING

- Calmar Andersen, S. (2010): Mehmet og mod-

kulturen – en undersøgelse af drenge med etnisk minoritetsbaggrund. Aarhus.

- Hvidtfeldt Stanek, A. (2011): Børns fællesskaber og fællesskabernes betydning – analyseret i indskolingen fra børnehave til 1. klasse og SFO. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitet.
- Højholt, C. (2011): Forældresamarbejde – Forskning i fællesskab. København.
- Madsen, B. (2009): Inklusionens Pædagogik. København.
- Poulsen, A. (2002): Udvikling, risiko og modernitet. København.

OVERGANGE OG SAMMENHÆNG

- BUPL (1997): En ny skolestart – om mødet mellem børnehave, skole og skolefritidsordning. København.
- BUPL, DLF og Børnehaveklasseforeningen (2005): Overgangen fra børnehave til skole. København.
- Hvidtfeldt Stanek, A. (2011): Børns fællesskaber og fællesskabernes betydning – analyseret i indskolingen fra børnehave til 1. klasse og SFO. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitet.
- Kl (2010). Farvel dagtilbud – goddag til skole.
- Undervisningsministeriet (2006): Tosprogede børns overgang fra dagtilbud til skole – fokus på den sproglige udvikling.
- Larsen, Inge Schoug. (2014): Samarbejde om det skolestartende barn. Akademisk Forlag.
- Lynggaard, Mikkel & Vibeke Myrup Jensen (2013). Indsatser for tosprogede elever og deres forståelse for dansk i 2. klasse. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

FORANDRINGSTEORI

- Beskæftigelsesregion Midtjylland, Horsens Kommune (2011): Kogebog i forandringsteori.
- Danmarks Evalueringsinstitut(2009):En lærerig vej til resultater.

Læringskonsulenternes arbejde for tosprogede børn og unge

HOS LÆRINGSKONSULENTERNE arbejder vi blandt andet for at styrke tosprogede børn og unges faglighed i dagtilbud, fritidstilbud og skole, så de bliver så dygtige, de kan og får lettere ved at gennemføre en ungdomsuddannelse.

Læringskonsulenterne tilbyder rådgivning til kommunernes forvaltninger, skoler og dagtilbud. Rådgivningen er både rettet mod kommuner med en høj og lav andel tosprogede børn og unge. Formålet med vores rådgivning er at give ledere, lærere og pædagoger redskaber til at arbejde med den sproglige udvikling i dagtilbud og folkeskolen.

Læringskonsulenterne samarbejder med Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestillings Kontor for Evaluering og Viden om Undervisning og Dagtilbud, som blandt andet indsamler, udvikler og spreder viden om tosprogede børn og unges læring og trivsel. Læringskonsulenterne rådgiver på den baggrund om viden, gode erfaringer, redskaber og metoder, der kan medvirke til at øge tosprogede børn og unges faglighed og trivsel.

3. udgave af Styrk Sproget til dagtilbud, 2015.
1. udgave udgivet i 2013

Udgivet af Ministeriet for Børn, Undervisning
og Ligestilling
Styrelsen for Undervisning og Kvalitet
Grundskolecenteret
Læringskonsulenterne

Frederiksholms Kanal 26
1220 København K

www.uvm.dk/laeringskonsulenterne

E-mail-adresse: tosprogs@uvm.dk

ISBN-nummer: 978-87-603-3061-2

Grafisk design: Mattias Wohler

Redaktion: Signe Tonsberg, Tonsberg Tekst

Fotos: Jacob Nielsen

